

Flyvere i natten

– glimt fra luftkrigen over Vestjylland

Af Christian Ringskou

Vi er vant til at tænke på anden verdenskrig som krigen, der bragede løs i hele Europa, mens livet næsten gik sin vante gang herhjemme. Naturligvis: For den lille jødiske minoritet og for de få, der involverede sig i den aktive modstandskamp, var krigen blodig alvor og realitet, og efterhånden som

rebet strammedes om Tyskland, blev skyggerne længere og længere også i Danmark. Men alligevel. I sommeren 1945 lå Danmark tilbage uden dybe sår, mens Europa blødte.

Især i Vestjylland er Anden Verdenskrig historien om krigen, der fyldte meget, men som aldrig for alvor brød

Briterne har endnu en flyvende Avro Lancaster. Her drøner den i lav højde over flyvergraven ved Stadil den 5. maj 2011.

løs. I 1943 og 1944 byggede besættelsesmagten massive forsvarsværker langs kysten, og titusindvis af soldater sad klar i bunkere og maskingeværstillinger og ventede på en allieret landgang, der aldrig kom. Men vi må ikke glemme, at mens der kom spindelvæv i kanonløbene i Kryle, Tirpitz og alle invasionsforsvarets andre fæstninger, var der andre kamphandlinger, der kom til drabelig og dødelig udfoldelse midt i det fredelige Vestjylland: Luftkampen.¹

På vej på lange farefulde natlige bombetogter over Berlin, Dresden eller Stettin og igen på vej tilbage til de engelske baser gik bombeflyenes rute over Ringkøbing Fjord, der var en god landkending for piloterne. I tusindvis af Avro Lancaster, Short Stirling og mange andre af krigens

flyvende kæmper sneg sig ind over Vestjylland. Men det gik ikke godt hver gang.

Trods de tre kupler med i alt otte maskingeværer var en Lancaster aldrig i sikkerhed over Vestjylland. Fra radarstillinger på kysten fulgte tyskerne med i de britiske bombeflys flyvninger. Tyskerne havde både radarer, der kunne afsøge havet bredt, og andre radarer, der kunne følge flyene, når de først var opdaget. Fra Luftwaffes store radarstilling Ringelnatter lige ved Krylestillingen nord for Ringkøbing, blev natjagerne beordret på vingerne fra Flieghorst Grove (nu Karup Lufthavn). Ved hjælp af radar og radiokontakt blev de ført frem til nærkamp. Mange britiske fly blev ramt, og de stolte kæmper styrtede ned.²

Radorør fra tyske radarer i Ringelnatter.

Når de tyske teknikere skulle aflæse radarerne, holdt de særlige briller, nærmest kasser for øjnene.

Vraggods fra nedskudte allierede fly var værnemagten's ejendom. Det blev sendt til våbenfabrikker i Tyskland og genbrugt til nye dræbermaskiner. Men stumper og dele blev stjålet for senere at komme på museum. Denne artikel gør ikke krav på at præsentere et samlet overblik over luftkrigen over Vestjylland. Det kan man finde andre steder.³ Til gengæld kan vi på ægte museumsmaner komme tæt

på: I udstillingen 'Flyvere i natten' på Ringkøbing Museum har vi ikke helt nok til et bombefly i samlesæt, men propelblad, brændstoftank, halegaffel, maskingevær, luge, flyverhjelme, maskot og flere bombe- og maskindele er alligevel nok til at give et indtryk af luftkrigen over Ringkøbing Fjord. Og nu vi er ved emnet, så tager vi også et dyk ned i et par af luftkrigens dramatiske begivenheder.

Mindst 16 allierede fly blev skudt ned ved Ringkøbing Fjord. De fleste af soldaterne ombord blev dræbt. Andre blev taget til fange af tyskerne. Nogle få holdt sig skjult og kom tilbage til England.

Lancaster LM479 blev natjagernes bytte over Dejbjerg, da den var på vej tilbage fra et bombetogt sammen med 599 andre britiske fly over Stettin og Königsberg den 30. august 1944. Aluminium var i høj kurs under krigen, så stumperne blev lagt i en skarpt bevogtet godsvogn, der hurtigst muligt skulle sydpå. Alligevel lykkedes det langfingrede lokale at stjæle adskillige kilo i form af et propelblad. Det ser måske ikke ud af meget på billedet, men det er 186 cm langt.⁴

The glorious dead

T. Foster
G. F. Gibson
A. R. Chalmers
H. Linn
A. Mac Kenzie
Owens
Stewart
Cousin
Aug. 1944

På Dejbjerg kirkegård står både de britiske gravsten og sognets mindesten over de britiske flyvere, der omkom ombord på Lancaster LM479.

En bombe gennem taget

På Ringkøbing Museum kan man se et stykke gammelt jern. Det er kegleformet, gult og lidt rustent. Det ligner bare et stykke skrot. Men jernstykket fortæller en dramatisk historie:

Lige nord for Ringkøbing på vej mod Hee går vejen ad en viadukt over jernbanen. Viadukten var under opførelse i de første krigsår, og den var et oplagt mål for allierede nålestiksoperationer, mens styrkeforholdet endnu var sådan, at briterne ikke kunne forvente at invadere det vesteuropæiske fastland. Den 8. april 1941 kastede et fly sine bomber mod broen.

Flyet cirklede et par gange om viadukten, før besætningen udløste bomberne. Arbejderne fik tid til at slippe væk, og ingen mennesker kom til skade. Det gjorde viadukten heller ikke, for bomberne ramte ikke. Alligevel var det nær gået helt galt. En af bomberne ramte et hus ved siden af broen, hvor den slog taget i stykker og blæste

vinduerne ud. Bomben var beregnet til at smadre en bro af beton. Den kunne nemt have pulveriseret huset, men den eksploderede ikke.

Huset var helt nyt. Det tilhørte Laurids Voldbjerg Sørensen, der i mange år havde været proprietær på den gamle herregård Voldbjerg et stenkast vest for viadukten over jernbanen. Nu havde hans søn overtaget gården, så Laurids Voldbjerg Sørensen havde bygget gartneri og et flot hus lige ved siden af den nye viadukt.⁵

Både huset og broen overlevede krigen. Men Laurids Voldbjerg Sørensen gemte bombens halestykke som et minde om, hvor galt det kunne være gået. Det er dét stykke gammelt jern, man kan se på Ringkøbing Museum.

Den lille propel bagest på bombestykket er en anordning, der omsætter lufttrykket til rotation, en lille stang skrues ud af sprængladningen, og bomben er afsikret. Men i dette tilfælde svigtede anordningen, så bomben sprang ikke, da den slog gennem Laurids Voldbjerg Sørensens tag.

Flere af de britiske fly, der blev skudt ned, endte på bunden af Ringkøbing Fjord. Et af dem var Lancaster ED709, der blev ramt af antiluftskyt i Ringkøbing, da det var på vej tilbage til England efter et togt over Stettin natten mellem den 20. og den 21. april 1943. Flyet fløj først videre mod vest, men piloten må have forsøgt at nødlande på land, for han vendte om og fløj tilbage mod øst. De otte besætningsmedlemmer fandt deres våde grav et lille stykke sydøst for Ringkøbing. Midt i 1970'erne blev det ene af maskingevæberne i agtertårnet bjerget af sportsdykkere, og flere år senere kom det på museum.

Handley Page Halifax-bombeflyet er lidt mindre berømt end Lancasteren, men også det fløj utallige missioner over Danmark. I udstillingen på Ringkøbing Museum kan man se et ophæng til halehjul og en brændstoftank fra højre vinge.⁶ Vi har ingen sikre oplysninger om de to store genstande, men i hvert fald brændstoftanken kan godt stamme fra Halifax VII NA672, der var på mission over Danmark natten mellem den 26. og den 27. april 1945. Missionen gik til Lolland, hvor flere containere blev nedkastet til den lokale modstandsbevægelse. Men på vej tilbage mod England kom flyet under beskydning fra tysk antiluftskyt. Piloten gik lavt, men over Ringkøbing Fjord ud for Skaven kom flyet så lavt, at det kl. kvart over 1 endte med en utilsigtet "landing" på lavt vand. Mirakuløst slap alle seks canadiske og New Zealandske besætningsmedlemmer uden alvorlige skader. Yderligere blev det deres held, at krigen sluttede få dage senere. Flere af dem kom i tysk fangenskab, men efter befrielsen blev de fejret som helte, inden rejsen til England og derfra videre hjem. Flyet nåede at blive en hel turistattraktion, før det blev fjernet i 1948-49. I Skaven kunne man endda leje en båd, til turen ud til vraget.

Bombningen af Skjern Svineslagteri

Den voldsomste begivenhed i Skjern under Anden Verdenskrig ramte byen den 16. april 1941. Den dag bombede briterne Skjern Svineslagteri, der ligesom al anden dansk fødevarerindustri kunne spændes for den tyske krigsmaskine.

Det var en helt almindelig dag. Slagteriarbejder Peder Pedersen var på vej til sin kaffepause, men så pludselig kom et bombefly drønende i lav højde. Mange år senere fortalte Peder Pedersen, at han lige nåede at spørge "hvad var det?" Så kom flyet tilbage, og den første bombe faldt.

Så var det med at komme ud, og Peder Pedersen løb mod døren. Men så faldt den næste bombe. Vinduet i en dør blev knust, og Peder Pedersen blev ramt af en stor glassplint. Der var murbrokker, glasskår og smadret træ overalt, men selvom Peder Pedersen havde fået et stort blødende sår i hovedet, lykkedes det ham at komme væk. Efter en tur på hospitalet i Tarm kom han tilbage til oprydningsarbejdet på slagteriet. Dyrlægen og slagteriets opsynsmand døde af deres kvæstelser.⁷

Bombningen af Skjern Svineslagteri var et slemt chok for folk i byen. Piloten i det britiske fly fløj så lavt, at man

kunne se ham. Han vinkede for at få folk til at løbe væk, men de fleste misforstod ham. De vinkede bare tilbage. Så måtte piloten smide bomberne. Mens lufttrykket fra eksplosionen smadrede ruder i store dele af byen, og slagteriets ødelagte køleanlæg indhyllede et stort område i en stank af ammoniak, forstod Skjern-borgerne, at krig er alvor.⁸

Ødelagte jerndragere fra svineslagteriet i Skjern.

Som altid, når der skete noget dramatisk i Skjern, var fotograf Gravensen på pletten med sit kamera.

Bundlem fra Lancaster ME449, der blev skudt ned af en tysk natjager over Lyne natten mellem den 12. og den 13. marts 1945 på vej retur fra en mineudlægning i Kattegat. Fem af besætningsmedlemmerne overlevede styrtet. En af dem var navigator Stoney Mitchell. Han kom i forbindelse med modstandsbevægelsen og blev smuglet til Sverige. I 2012 var hans datter Gail Michener på besøg på Ringkøbing Museum, hvor synet af bundlemmen med teksten "To open pull ring parachute exit" bragte hende tæt på de dramatiske begivenheder i verdenskrigens sidste hektiske måneder.

Dette bombeophæng stammer fra et flystyrkt af en anden art end de mange Lancastere på vej til og fra mål i Tyskland. Det amerikanske bombefly B24DSA 42-40530 var over Danmark med 12 containere fulde af udstyr til modstandsbevægelsen. På vej tilbage fra vellykket nedkastning over Fyn blev flyet skudt i brand over Borris af en tysk natjager, og kl. halv tre natten til den 7. maj 1944 styrtede det ned i Vognbjerg lige udenfor Skjern. Et af de otte besætningsmedlemmer blev dræbt under styrtet, fem endte i tysk krigsfangelejr, men to blev via modstandsbevægelsen smuglet ud af Danmark.⁹

Flyvergraven i Stadil

Efter krigens første år med tysk overtag vendte lykken i 1943. Flere og flere store britiske og amerikanske bombefly spredte død og ødelæggelse over Tyskland. Midt imellem England og byerne i det østlige Tyskland lå det fredelige Danmark, og ind imellem kom vestjyderne til at mærke krigens gru. I løbet af 1943 og 1944 byggede tyskerne radarstillinger langs kysten, og mere og mere antiluftskys fandt vej til Vestjylland.

Natten mellem den 3. og den 4. september 1943 satte de allierede et af mange voldsomme angreb ind. 316 Lancaster-fly smed deres bombelast over Berlin. På vejen tilbage fløj de over vand udenom Danmark for ikke at blive opdaget. Men Lancaster EE138 havde ikke brændstof nok. Den måtte flyve i lige linje mod England – ind over Danmark.

Det gik galt. Flyet blev ramt af tyskernes antiluftskys ved Kryle-bunkerne nord for Ringkøbing. Piloten fløj ind over land for at nødlande, men så blev flyet ramt igen. Lancaster EE138 brød i brand og styrtede ned ved Stadil nord for Ringkøbing. Flyet ramte jorden og eksploderede

med et kæmpe brag. Da oprydningsholdet ankom næste morgen, var der kun små stumper og forkullede rester tilbage af fly og besætning.

Lancaster EE138 var en del af det australske flyvevåbens bidrag til luftkampen i Europa. Der døde otte unge mænd på marken ved Stadil den nat. Fire var australiere, fire var englændere.

For at ære de døde soldater, rejste Stadil-folkene et kors af træ på nedstyrtningsstedet med teksten "Minde over allierede Flyvere". I 1950 blev der rejst en mindesten, og selvom der er gået mange år siden, bliver flystyrtet endnu mindet.¹⁰

Briterne har stadig en Lancaster, der kan flyve. Den har flere gange været en tur henover flyvergraven i Stadil. Det er et flot syn, når det store gamle fly kommer drønende lavt over landskabet. Men det er også uhyggeligt. Man kommer til at tænke på, hvor farligt det var at være ombord. Men man må ikke glemme, at bombeflyene spredte død i Tysklands byer. Der døde 550 mennesker i Berlin alene den nat, Lancaster EE138 styrtede ned i Stadil.¹¹

Der spejdes forventningsfuldt efter den gamle Lancaster, der lidt senere kommer drønende i lav højde. Det lyder godt, når de fire tolvcyklindrede Rolls-Royce Merlin-motorer tordner forbi.

Med Sergeant Gordon J. Evans' flyverhjelme og maskingeværskytte George Barclays eskadrilleemblem kommer vi helt tæt på. Evans sprang ud fra Lancaster ED620 under nødlanding tæt på Stadil Kirke, men i for lav højde. Faldskærmen kunne ikke nå at folde sig ud, og Evans omkom i faldet. Barclay var heldigere. Ligesom to andre besætningsmedlemmer overlevede han nødlandingen, hvor han brækkede et ben, en arm og fik læsioner på ryggraden. Efter flere år i tysk krigsfangelejr vendte han hjem. I 1987 genså han nedstyrtningsstedet, og ved den lejlighed forærede han sit eskadrilleeskjold til Ringkøbing-Skjern Museum. Lancaster ED620 var sammen med 338 andre bombefly på vej mod Stettin den 20. april 1943, Adolf Hitlers fødselsdag. Flyene gik ind over den danske kyst i kun 100 meters højde. Piloten i ED620 vidste ikke, at hans kurs gik lige over Ringelnatter. Stillings antiluftskytte var ikke installeret endnu, men i den lave højde kunne tyskerne nå flyet med maskingeværild, og den venstre vinge brød i brand. Det lykkedes til dels piloten at nødlande flyet i det flade våde område ved Stadil Kirke.¹² Der styrtede to Lancaster-fly i Stadil sogn. Evans og Barclays historier har intet med flyvergraven i Stadil at gøre.

Flyvergraven i Hemmet

Mens børnene åbnede den første låge i julekalenderen den 1. december 1943, fløj den helt nye Short Stirling EF191 af sted på sin første tur fra Wrattling Common i England.

Flyet skulle flyve over havet mellem Danmark og Norge, hvor det skulle lægge søminer. Men det gik helt galt. Da det nåede den danske kyst kom Short Stirling EF191 i kamp med et tysk jagerfly. Folk i landsbyen Hemmet kunne følge med fra jorden.

Short Stirling EF191 blev ramt. Det brød i brand og tabte højde, men det kunne stadig skyde mod den tyske jager med maskingeværerne. Katastrofen havde nær ramt Hemmet. Det brændende fly havde kurs lige mod landsbyen. Men pludselig drejede det til venstre ud over de øde Houm Enge mellem landsbyen og Ringkøbing Fjord.

Måske var der stadig søminer om bord. I hvert fald eksploderede Short Stirling EF191 med et kæmpe brag lige før, det styrtede.¹³ De syv soldater ombord blev dræbt. Nogle af dem blev begravet i Esbjerg, men flere af dem blev sikkert aldrig fjernet fra nedstyrtningsstedet.

Flystyrtet skete tæt på engene ved Ringkøbing Fjord. Det var opsynsmand, fisker og jæger Jens Jørgensens eget lille kongerige. Alle mennesker kaldte Jens Jørgensen 'Store Jens', og han var ikke bange for noget.¹⁴ I de første par uger bevogtede tyskerne stedet, mens de samlede vragstumper og ligdele sammen. Men Store Jens lavede et kors og satte det op ved nedstyrtningsstedet juleaften 1943. På korset skrev han "God bless you".

Efter krigen blev stedet, hvor Short Stirling EF191 styrtede ned, gjort til en mindelund. Man kan stadig besøge flyvergraven, hvor man kan se det hul, flyet lavede, da det styrtede. Der er rejst en mindesten, og man kan se flere stykker af det smadrede bombefly.

Denne underlige økse eller hammer stammer fra Short Stirling EF191. Den må være beregnet til at bryde ud gennem flyets skrog efter styrt eller nødlanding. Der var imidlertid ingen overlevende i Houm Enge til at bruge øksen den nat, og den blev fundet langt fra nedstyrtningsstedet.

Endnu mere personligt bliver det med den lille røde maskot, der må være fisket op af lommen på en død mand. Natten mellem den 28. og den 29. april 1943 mistede briterne hele 22 fly under en stor mineudlægningsmission over Danmark. Et af dem var Short Stirling EF356, der blev skudt ned af en natjager ved Aadum syd for Skjern under kommando fra Ringelnatter. Et af besætningsmedlemmerne overlevede styrtet men døde i 1945 i tysk krigsfangenskab. De øvrige omkom, da maskinen styrtede. En af dem var sergeant James A. Head, hvis lig blev identificeret ved nedstyrtningsstedet den 18. maj.

Christian Ringskou kan kontaktes på cr@levendehistorie.dk

Noter

1. Jeg takker Søren Flensted, redaktør af hjemmesiden Airwar Over Denmark for hjælp og oplysninger undervejs.
2. Bent Baagøe Anthonisen: Fæstningsværker fra Nymindegab til Thyborøn. Ringkøbing 2011 (1989) s. 34-43.
3. Søren Flensted: *Airwar Over Denmark*, www.flensted.eu.com; *Allied Airmen – Allierede flyvere 1939-45*, www.airmen.dk; Anders Bjørnvad: *Faldne allierede flyvere 1939-1945*. Odense 1995; Henrik Skov Kristensen, Claus Kofoed & Frank Weber: *Bomber over Danmark – vestallierede luftangreb under 2. verdenskrig*, anden udgave. København 2012; Bent Baagøe Anthonisen & Carsten Petersen: *Luftangreb på Vestjylland 27. august 1944*. Ringkøbing 1986.
4. Bjørnvad, s. 57 og 77.
5. J.I. Bøgner: *Ringkjøbing under Besættelsen 1940-45 – Bidrag til Ringkjøbing bys historie. Tillæg II*. Ringkøbing 2009, s. 45.
6. Identificeret nov. 2012 af Ib Lødsen, der oplyser, at hjulophænget er fra en tidlig Halifax og således næppe stammer fra styrtet i fjorden i april 1945.
7. Peder Pedersen fortæller sin historie på CD-udgivelsen *Glimt fra 2. verdenskrig 1* (første CD i en serie på tre) Radio Ådalen 2000.
8. Poul Bogetoft: *Men krigen kom – en børnebog for voksne*. Upubliceret bogmanuskript i privateje, s. 64-68.
9. Der er usikkerhed i Ringkøbing-Skjern Museums oplysninger for denne genstand. I registreringen oplyses det, at bombeophænget stammer fra et styrt ved Vognbjerg i 1941. Søren Flensted (se note 1) oplyser imidlertid, at det eneste kendte styrt ved Vognbjerg skete i 1944.
10. Bjørnvad, s. 171.
11. www.ee138.net
12. Anthonisen, s. 55-56.
13. Oplysninger ved øjenvidner på CD-udgivelsen *Glimt fra 2. verdenskrig*.
14. Læs mere om Store Jens i Lasse Justesen, Kim Clausen, Peter Carstensen & Christian Ringskou: *Bork Havn – fjordfiskerleje og turistdestination*. opdatering 2010, s. 23.

